

6. Pirozhenko, T.O. (2002). Movlennyyeva geneza v osobistisnomu vimiri [The linguistic genesis in a personal dimension]. S.D. Maksymenko (Ed.). *Collection of scientific works of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine*. Kyiv. (Vols. IV, issue 7), (pp. 192–199). [in Ukrainian].
7. Pirozhenko, T.O. (2002). *Komunikativno-movlennyyevij rozvitok ditini [Communicative-speech development of a child]*. Kyiv : Nora-print. 311 s. [in Ukrainian].
8. Pirozhenko, T.O. (Ed.). (2014). Suchasni dity` – vidobrazhennya cinnostej doroslogo svitu [Modern children – reflection of the values of the adult world]. Kyiv – Kirovograd : Imeks-LTD. 120 s. [in Ukrainian].
9. Pirozhenko, T.O., Lady`vir, S.O., Karas`ova, K.V. & Solovjova, L.I. (2011). Metodologichni osnovy` vy`vchennya cinnisny`x oriyentacij dy`ty`ny` starshogo doshkil`nogo viku [Methodological basis for studying the value orientations of a child of preschool age]. *Aktual'ni problemy psykholohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine*. S.D. Maksymenko (Ed.). Kyiv: GNOZIS. (Vols. XIII, issue 7), (pp. 142–150). [in Ukrainian].
10. Ulybina, E. V. (2001). *Psihologiya obydenного soznaniya [Psychology of everyday consciousness]*. Moscow : Smysl. 263 s. [in Russian].

УДК 159.922/159.923

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ**

Балицька І.М.

**вихователь Житомирського центру розвитку дитини № 53,
науковий кореспондент лабораторії психології дошкільника,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України**

У статті здійснюється ідентифікація та систематизація проблем формування аксіологічної сфери особистості. Звертається увага на співвідношення таких понять, як «цінності», «ціннісні орієнтації», «ціннісне

ставлення» в контексті означеної проблеми. Висвітлено особливості формування ціннісних орієнтацій у старших дошкільників. Стаття розкриває змістовну суть і механізми формування ціннісного ставлення особистості до себе, інших, світу, що уособлюється у суб'єктності.

Ключові слова: аксіологія, теорія цінностей, цінності, ставлення, ціннісні орієнтації, ціннісне ставлення, система цінностей, класифікація цінностей, духовні цінності, «поле цінностей» дитини, термінальні цінності, інструментальні цінності, структура особистості, ціннісні категорії.

Балицкая И.Н. Психологические особенности ценностного отношения личности.

В статье осуществляется идентификация и систематизация проблем формирования аксиологической сферы личности. Обращается внимание на соотношение таких понятий, как «ценности», «ценностные ориентации», «ценностное отношение» в контексте заявленной проблемы. Раскрыты особенности формирования ценностных ориентаций у детей дошкольного возраста. Статья раскрывает содержательную суть и механизмы формирования ценностного отношения личности к себе, к другим, окружающему миру.

Ключевые слова: аксиология, теория ценностей, ценности, отношение, ценностные ориентации, ценностное отношение, система ценностей, классификация ценностей, духовные ценности, «поле ценностей» ребенка, терминальные ценности, инструментальные ценности, структура личности, ценностные категории.

Balitskaya I.M. Psychological peculiarities of the value relation of personality.

The article identifies and systematizes the problems of formation of the axiological sphere of the individual. Attention is drawn to the correlation between concepts such as "values", "value orientations", "value attitudes" in the context of a given problem. The peculiarities of formation of value orientations in senior preschool children are highlighted. The article reveals the substantive essence and

mechanisms of the formation of the value relation of the individual to himself, others, the world, which is personified in subjectivity

Key words: *axiology, theory of values, values, attitude, value orientation, value attitude, value system, classification of values, spiritual values, child value field, terminal values, instrumental values, personality structure, value categories.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується низкою трансформаційних процесів, які безпосередньо впливають на зміну світоглядних ціннісних пріоритетів людства і кожної окремої особистості зокрема. Процеси деперсоналізації особистості, дегуманізації суспільства, «розмивання» гуманітарного знання, девальвації загальнолюдських цінностей засвідчують наявність «кризи» цінностей і водночас формують нові вимоги до особистості [12, с. 171].

Моделювання системи цінностей – це насамперед діагностичний і прогностичний момент у визначенні найближчого майбутнього нашої країни. Цінності спрямовують, організовують, орієнтують поведінку людини на визначні цілі. Повноцінна особистість починається на тому етапі розвитку людини, коли в неї виникають цілі та цінності життя, ціннісне ставлення до себе та інших, спрямовані на позитивне майбутнє. Людина пізнає світ через призму цінностей, вони і регулюють соціальну поведінку людей.

Відродити, підтримати та пропагувати непересічні цінності, формувати ціннісне ставлення до людей та навколишнього – це важливе завдання українського суспільства. І особлива роль у цьому належить освіті. Освіта сьогодні є однією з фундаментальних основ щодо формування ціннісного ставлення як до себе, так і оточуючого світу.

Формулювання мети статті. Провести теоретичне обґрунтування та проаналізувати базові закономірності формування цінностей, ціннісних орієнтацій, ціннісного ставлення особистості та окреслити їх головні компоненти та аспекти.

Виклад основного матеріалу статті. *Людський розум не може створити нову цінність – так само, як він не може вигадати новий колір чи створити нове сонце і нове небо, в якому воно буде світити. (К. Льюїс «Людина скасовується»).*

У сучасній психології спостерігається тенденція дослідження взаємодії людей в рамках аксіології – вчення про природу цінностей, їх місце в реальності й про структуру ціннісного світу, тобто про зв'язок різних цінностей між собою, з соціальними й культурними чинниками, структурою особи. Цінність або ціннісне розуміння є фіксованою в людській свідомості характеристикою ставлення людини до об'єктів. За твердженням К. Клакхона «цінності – це усвідомлене або неусвідомлене, характерне для індивіда або для групи індивідів уявлення про бажане, яке визначає вибір цілей (індивідуальних або групових) з урахуванням можливих засобів і способів дії». Згодом, К. Клакхон у співавторстві з Ф. Стродбеком, визначає цінності, як «складні, певним чином згруповані принципи, що надають стрункість і спрямованість різноманітним мотивам людського мислення й діяльності в процесі розв'язання загальних людських проблем». Ціннісні категорії утворюються у свідомості людини в процесі когнітивної діяльності. Осягаючи дійсність, людина визначає для себе істотне й неістотне, формує ціннісне ставлення до світу. Таким чином, ціннісні орієнтири виникають не лише на основі знання й інформації, але і з власного життєвого досвіду людини, вони являють собою особистісно – забарвлене ставлення до світу [1, с. 22].

Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власне ставлення. Ціннісне ставлення до людей виявляється в моральній активності особистості, чесності, доброзичливості, готовності допомогти іншим, обов'язковості, вдячності.

Вирішуючи питання цінностей, необхідно звернути увагу на систему ціннісних орієнтацій, які визначають змістовний бік спрямованості особистості і складають основу її ставлення до світу в цілому. Цінності

розглядаються як певний зміст свідомості. Цінністю є те, що задовольняє інтереси і потреби особистості; це особлива індивідуальна реальність, суть якої полягає в позитивній значущості речей, процесів, ідей для життєдіяльності суб'єкта; цінність впливає на мотивацію й вибір способів поведінки. Цінності спрямовують людину у соціальній, духовній, професійній, особистісній діяльності, впливаючи на процес мислення та визначаючи індивідуальний стиль, спосіб життя людини.

У наукових словниках цінності трактуються як стійкі уявлення, переконання про людей, їх цілі, засоби досягнення цілей та переважання умов життя. Це ідеальні уявлення про те, яким повинен бути світ і якою повинна бути норма людської поведінки в цьому світі [2, с.167].

Основні аспекти формування цінностей і ціннісних орієнтацій широко висвітлені у численних працях вітчизняних та зарубіжних авторів у різні періоди розвитку суспільства. Велике значення мають роботи, в яких розкрито психологічні, педагогічні, філософські, соціальні аспекти, однак єдиної наукової думки щодо сутності, факторів та механізмів формування цінностей, чи то актуалізації ціннісних орієнтацій на окремих етапах вікового становлення та розвитку особистості науковим дискурсом не сформульовано.

Серед науковців, які досліджували різні аспекти ціннісних орієнтацій та ціннісного ставлення, варто відмітити роботи М. Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, В. Василенка, М. Рокіча, В. Ольшанського, І. Попова, Е. Шпрангера, В. Ядова. Психологічні аспекти проблем цінностей і ціннісних орієнтацій розкрито в працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Головахи, А. Донцова, О. Леонтьєва, А. Маслоу, В. М'ясищева, К. Платонова, К. Роджерса, С. Рубінштейна, В. Франкла, Е. Фрома, М. Яницького та ін.

Проблематика духовних цінностей є актуальною і затребуваною у психології. І. Бех зазначає, що цілі і наміри духовно зрілої особистості вкорінені в систему надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію організації її життєдіяльності. На думку автора, така особистість активно використовує духовні цінності для вирішення не

побутових, а, насамперед, смисложиттєвих проблем, які виражаються для кожної людини в системі «вічних питань» людського буття. У подальших дослідженнях І. Бех виокремлює духовне «Я», його структуру, де кожна цінність набула стійкості завдяки рефлексії, яка своїми засобами (самоаналіз, самоусвідомлення) надає змогу особистості оволодіти духовними цінностями і реалізуватись процесу саморозвитку її духовного.

К. Альбуханова-Славська переконана в тому, що найважливішою справою життя кожної людини є визначення, вибір і реалізація цінностей. Саме йдеться про цінності найвищого рівня – духовні. А якщо взяти до уваги те, що ці цінності мають набути статусу життєвих принципів, то їх реалізація і є базисом життєвої стратегії. Умовою розвитку аксіологічної сфери особистості є відповідність між свідомістю і почуттями, розвинутість яких становить сенс життя людини і виступає основою для активних духовно – інтелектуальних пошуків [4, с. 10].

Духовними цінностями сучасний науковець Є. Помиткін вважає цінності гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації особистості, зокрема вірність, доброзичливість, допомогу потребуючим та гармонію з природою. Конкретизуючи духовні цінності, С. Гроф включає до їх складу етичні, естетичні, героїчні, гуманістичні та альтруїстичні.

У класифікації цінностей М. Шелера аксіосфера особистості розгортається від «нижчих» гедоністичних та вітальних цінностей, через «духовні цінності культури» до «вищих релігійних цінностей». Духовні цінності автором поділяються на естетичні (шляхетне), моральні цінності і цінності права (справедливе), цінності істинності пізнання (істинне). М. Дюфен визначав три класи цінностей: блага, звернені до володіння (приємне, корисне і прекрасне), блага, звернені до пізнання (істинне), блага, звернені до поваги (священне, гуманне, справедливе) [4, с. 11].

Головним чинником, що формує ціннісні орієнтації особистості, є суспільство. Соціальні зміни зумовлюють перегляд базових життєвих

цінностей. Це призводить до критичного осмислення досвіду попередніх поколінь, спричиняє переоцінку загальнолюдських та особистісних цінностей, уявлення про своє майбутнє та майбутнє суспільства. Ціннісні вибори зорієнтовують людину на дотримання соціальних норм поведінки та визначають опанування ідеальних форм (еталонів, зразків, стандартів, ідеалів, позицій, переконань).

Розкриття змісту ціннісних орієнтацій людини може передбачати та пояснювати її поведінку. Така ситуація визначає актуальність діагностики ціннісних орієнтацій особистості в умовах соціокультурних змін, оскільки дає змогу виявити психологічні механізми її соціалізації [5, с. 117].

Формування ціннісних орієнтацій по відношенню до оточуючого світу починається ще у дитинстві і складає світоглядний базис уявлень про навколишнє.

Дошкільний вік – це період, на думку багатьох психологів, початкової побудови особистості – зародження і становлення усіх її властивостей. В процесі особистісного розвитку важливого значення набувають внутрішні рушійні сили дитини, зокрема, система ціннісних орієнтацій. Вона виступає регулятором цього розвитку, дозволяє дошкільнику ініціювати власні види діяльності, самостійно та наполегливо досягати нових значимих цілей, керуючись засвоєними цінностями, відображаючи, таким чином, певний рівень суб'єктивної активності дитини.

Науковці лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України послідовно доводять власну позицію про те, що процес становлення ціннісних орієнтацій однозначно непростий та потребує об'єднання зусиль дорослих у процесі їх формування у дитини дошкільного віку. Становлення, розвиток та виховання в дитині шляхетної людини через розкриття її особистісних якостей – спільна мета батьків та фахівців дошкільної освіти. Йдеться про облагороджування душі і серця дитини, розвиток і становлення її пізнавальних сил, активного присвоєння знань, умінь і навичок у дещо новому обсязі і форматі: хотіти пізнати, уміти і

могти зробити щось відповідно засвоєним цінностям. Власне цей процес демонструє здатність дитини привласнювати соціально значимі вічні цінності, якими є щастя, краса, добро.

Саме у матеріал посібника «Компас у світі ціннісних орієнтацій дошкільника» (автори: Т. Піроженко, С. Ладивір, Л. Соловійова та ін.) включено ціннісні орієнтації, зміст яких визначається за двома класами: цінності-блага та цінності-регламенти, які регулюють сфери існування людини у просторі «людина – людина», «людина – природа», «людина – техніка», «людина – мистецтво». Термінальні (цінності-блага) відповідають потребам суб'єкта (дитини). Серед таких вічних на всі часи цінностей головними виступають: сім'я, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість. Інструментальні (цінності-регламенти) відповідають регламентуючим орієнтирам суб'єкта щодо задоволення потреб в його практичній життєдіяльності та виконують функцію інструментальних засобів щодо досягнення термінальних цінностей. До них належать цінності співпереживання, самостійності, допитливості, цілеспрямованості, впевненості, сміливості, наполегливості. Без інструментальних цінностей ми не можемо досягнути цінності-блага. У виборі ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку необхідно зупинитися на цінностях, орієнтуючись на які, людина здійснює пошук та набуття смислу свого життя, а цей аспект є найважливішим на етапі їх становлення. Відображення цінностей в різних сферах існування людини в соціумі, оточуючому світі природи, техніки, мистецтва вказує на комплексний характер вивчення зазначеної проблематики. В кожній із цих сфер має місце оцінювальна діяльність малюка та привласнення цінностей, що виконують регламентуючі орієнтири у вияві власної активності дитини в різних видах діяльності і в такий спосіб характеризують прийняття дитиною моральних, етичних, естетичних норм, сформованість особистісних якостей [10, с. 3].

Привласнення дитиною термінальних цінностей відбувається у процесі прояву її емоційного ставлення до соціально значимого ідеалу, поступовим

формуванням уявлень про його образ, які дитина перевіряє в процесі спільної з однолітками діяльності. Уявлення про ідеал наповнюється не тільки змістом, а й виступають для дитини ціннісними орієнтирами її поведінки у процесі самостійної діяльності з дорослими та однолітками.

Під час привласнення ціннісних орієнтирів, дитина навчається регулювати свою поведінку відповідно засвоєним цінностям. Дослідження процесу становлення ціннісних орієнтацій старших дошкільників дало змогу констатувати відмінності поетапного засвоєння структурних компонентів термінальних та інструментальних цінностей.

Процес засвоєння термінальних та інструментальних цінностей у старшому дошкільному віці відбувається поетапно у єдності прояву їх когнітивного, емоційного, діяльнісного структурних компонентів [8, с. 33].

Прилучення дитини до цінностей соціуму відбувається у процесі її соціалізації. Малюк, будучи від народження соціальною істотою, для «входження» у світ людей активно його опановує – набуває досвіду, засвоює певну систему знань, норм і правил, привласнює зовнішні відносно себе цінності, які домінують в його соціальному оточенні [11, с. 266].

Ціннісний розвиток особистості дошкільника передбачає, що дитина цього віку має емоційно – ціннісне ставлення до різних аспектів особистого життя, найближчого оточення, життя природи і соціуму; виявляє сформованість базових знань про світ природи і суспільства, життєві навички (компетентності взаємодії з оточенням та навички володіння інструментом пізнання, відтворення та перетворення світу за допомогою мовних та інших засобів; демонструє розвиненість особистісних якостей та рис характеру, що уможлиблює регуляцію її поведінки та діяльності [9, с. 31].

Соціальна ситуація розвитку, як зазначав Л. Виготський, цілковито визначає ті форми і той шлях, слідуючи яким, дитина набуває нових властивостей особистості, які бере із соціальної дійсності як із головного джерела розвитку, де соціальне стає індивідуальним [5, с. 117].

Розглянемо ціннісне ставлення особистості як психологічну категорію. Ставлення – це характер поведінки людини щодо кого – чи чого – небудь. Ставлення індивіда визначається суб'єктивним досвідом людини і включає дії, переживання, розкриває цілісність особистості; є своєрідною реакцією на предмет, явище, дію і постає як суб'єктивна позиція щодо них. В основі формування суб'єктивного ставлення людини є переживання нею значущості тих чи інших об'єктів, які пов'язані із задоволенням її потреб (зокрема, у спілкуванні, в емоційному контакті, у визнанні, у професійній реалізації тощо).

Ставлення можуть виявлятися у формі оцінки, ціннісних суджень щодо себе, поведінки чи позиції іншої людини, об'єктивних речей. Серед характерологічних властивостей самоствалення виокремлюють: самовладання, почуття власної гідності, скромність, самооцінка, впевненість в собі, любов до себе, гордість, амбіційність.

Моральне ставлення до іншого – це ставлення взаємодопомоги, взаємоповаги, взаємної вимогливості. Вони постають як поєднання етичних знань, моральних почуттів, морального досвіду і практичної дії, які стійко виявляються усіх сферах життя. В. Вілмот називає взаємоставлення суб'єктів взаємин особистою мінікультурою, яка визначає ефективність взаємин. Отже, людські ставлення включають у себе цілий комплекс оцінок, дій, почуттів, особистісних рис, вольових зусиль.

Закріплене у поведінці людини звичне ставлення, яке характеризується стійкістю дій людини в будь – яких умовах, є особистісною якістю, психолого – педагогічний підхід до виховання якої передбачає формування у суб'єктів виховання потреби у виробленні тієї чи іншої якості; включення їх в активну пізнавальну діяльність із оволодінням знаннями про сутність, способи прояву явища, яке формується, і вироблення відповідних почуттів, поглядів, переконань; практичне формування умінь, навичок, звичок поведінки; розвиток здібностей до прояву вольових зусиль щодо норм поведінки [7, с. 82].

У психології «ставлення» пояснюється як характеристика ідеального чи реального способу вираження людиною своїх почуттів, позиції, думки, наміру на адресу іншої людини, як своєрідна реакція людини на вплив навколишньої дійсності, є суб'єктивною стороною відображення дійсності, результатом взаємодії людини із середовищем [3, с. 375].

Становлення уявлення про себе, що ґрунтується на основі уявлень про іншого, ефективно формується у процесі взаємодії людей, коли вони спільно приймають рішення, планують спільні дії. За такої ситуації з'являються можливості для оцінювання суб'єктами взаємин один одного, своїх дій і поведінки партнера, організації й коригування стратегій власної поведінки й учинків [7, с. 84].

Термін «ціннісне ставлення» вказує на те, яке значення людина (суб'єкт) надає тим чи іншим предметам або явищам навколишнього світу, які з них і у якому ступені задовольняють її інтереси, бажання, смакові уподобання, почуття, ідеали, потреби. Виходячи з цього, одні з них людина вважає більш цінними, значущими для себе й надає їм перевагу, другі – задовольняють у меншому ступені, відтак є менш цінними (значущими) для неї, треті – не задовольняють зовсім, тому не стають предметом цінування й значущості. Це свідчить про вибірковість дій, поведінки особистості, орієнтацію на певні зразки, приклади, еталони, ідеали, здатність до свідомого відбору та оцінювання [3, с. 376].

За концепцією Г. Вижлецова основні властивості цінностей і ціннісного ставлення мають такий вигляд:

- 1) вихідна особливість ціннісного ставлення полягає в тому, що воно охоплює бажане, пов'язане з вільним вибором, душевним прагненням;
- 2) цінності не роз'єднують людей між собою, а навпаки об'єднують у спільноти різного рівня;
- 3) ціннісне ставлення є для людей не зовнішнім і примусовим, а внутрішнім і ненасильницьким.

Таким чином, ціннісне ставлення включає і норму (поведінка), і бажане (ідеал) [6, с. 58].

Висновки і перспективи наукових пошуків. Провівши теоретичне обґрунтування та проаналізувавши базові закономірності формування цінностей, ціннісних орієнтацій, ціннісного ставлення особистості, зазначимо, що ціннісні орієнтації виступають центральним компонентом структури особистості, який визначає її спрямованість на реалізацію певних відношень, зміст уявлень про своє «Я», поведінку та нормативно – оцінне ставлення до оточення.

На підставі здійсненого аналізу теоретичних надбань розглядаємо ціннісне ставлення як активну форму чуттєво – практичного освоєння дійсності, у якій відображено ідеали, конкретний смисл та життєву позицію.

Таким чином, сформоване ціннісне ставлення особистості до себе, інших, діяльності постає основою її життєствердження, позитивної реалізації у взаєминах і діяльності загалом. Отже, емоційно – ціннісне ставлення до себе та інших розгортається в суб'єктності особистості, у системі ставлень до навколишньої реальності як до суб'єкта, пов'язане із процесом утворення ціннісних орієнтацій.

Оскільки освіта, зокрема дошкільна освіта, сьогодні є однією з фундаментальних основ формування ціннісного ставлення як до себе, так і оточуючого світу, то у перспективі плануємо проведення експериментального дослідження формування у батьків ціннісного ставлення до професійної діяльності вихователя дошкільного закладу.

Література

1. Богуцький В.М. Основоположні категорії лінгвокультурології: категорія цінності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Рівне, 2015. Випуск 58. С. 21–23.
2. Кава А. Ціннісне ставлення до професійної діяльності у спадщині В.І. Харцієва. *Психолого – педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 38, Харків, 2011. С. 166–170.

3. Кузьменко Г.В. Підготовка майбутніх вчителів до виховання у дітей ціннісного ставлення до мистецтва. *Збірник матеріалів науково – практичної конференції*. Київ, 2014. С. 372–382.
4. Кузнецов О.І. Психологічний аналіз та систематизація духовних цінностей особистості. *Збірник наукових праць. Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. 239 с.
5. Кириченко Т.В. Діагностика ціннісних орієнтацій підлітків в умовах сьогодення. *Збірник наукових праць. Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. 239 с.
6. Маргламова К.Г. Ціннісне ставлення до природи як філософська і психолого – педагогічна проблема. Дніпропетровськ, 2015. 59 с.
7. Мирончук Н.М. Ціннісне ставлення до себе та інших як основа життєвого самоздійснення особистості. *Формування особистості в освітньо – виховному середовищі навчального закладу: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. /За заг. ред. Н.М. Мирончук. Житомир : ФОП Левковець, 2015. Випуск 2. С. 82–85.*
8. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : метод. рек. /[Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова та ін.]; за ред. Т. О. Піроженко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
9. Піроженко Т.О., Гавриш Н.В., Панасюк Т.В., Хартман О.Ю. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку. Київ, Українська академія дитинства, 2017. 74 с.
10. Компас у світі ціннісних орієнтацій дошкільника : навч. посіб. /Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, Л. І. Соловйова та ін. Київ : Видавничий дім „Слово”, 2016. 56 с.; іл.
11. Соловйова Л.І. Цінності дитини: шляхи привласнення в дошкільному віці. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [гол. ред. С. Д. Максименко]. Харків : КЦ*

ФОП Іванової М. А., 2018. Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 14. С. 262–276.

12. Чуйко О.В., Гайдай Ю.В. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій і кар'єрної спрямованості сучасного студента. *Збірник наукових праць. Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. 239 с.

References

1. Bohuts'kyu, V.M. (2015). Osnovopolozhni katehoriyi linhvokul'turolohiyi: katehoriya tsinnosti. [Fundamental categories of linguoculture: category of value]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya» – Scientific notes of the National University of Ostroh Academy*. (Issue 58), (pp. 21–23). Rivne. [in Ukrainian].
2. Kava, A. (2011). Tsinnisne onovlennya do profesiynoyi diyal'nosti u spadshchyni V.I.Khartsentsiya. [Valuable attitude to professional activity in the legacy of VI Khartsiev]. *Psykhologo – pedahohichni problemy sil's'koyi shkoly – Psychological and pedagogical problems of rural school*. (Issue 38), (pp. 166–170). Kharkov. [in Ukrainian].
3. Kuz'menko, H.V. (2014). Pidhotovka maybutnikh vchyteliv do vykhodu u ditey tsil'ovoho stavlennya do mystetstva. [Preparation of future teachers for raising children's value attitude to art]. *Collection of materials of scientific and practical conference*. (pp. 372–382). Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kuznetsov, O.I. (2018). Psykholohichnyy analiz ta systematyzatsiya dukhovnykh tsinnostey osobystosti. [Psychological analysis and systematization of the spiritual values of the individual]. *Teoriya i praktyka suchasnoyi psykhologii – The theory and practice of modern psychology : Collection of scientific works*. Zaporizhzhya : Klasychnyy pryvatnyy universytet. 239 s. [in Ukrainian].
5. Kyrychenko, T.V. (2018). Diahnostyka tsinnisnykh oriyentatsiy pidlitkiv v s'ohodennya. [Diagnosis of value orientations of adolescents in the present conditions]. *Teoriya i praktyka suchasnoyi psykhologii – The theory and practice*

of modern psychology : Collection of scientific works. Zaporizhzhya : Klasychnyy pryvatnyy universytet. 239 s. [in Ukrainian].

6. Marhlamova, K.H. (2015). *Tsinnisne onovlennya pryrody yak filosof's'ka i psykholoho – pedahohichna problema. [Valuable attitude to nature as a philosophical and psychological – pedagogical problem].* Dnipropetrovs'k. 59 s. [in Ukrainian].

7. Myronchuk, N.M. (Ed.). (2015). *Tsinni stavlennya do sebe ta inshykh yak osnovy zhyttyevoho samozdiysnennya osobystosti. [Valuable attitude towards oneself and others as the basis of the life self-realization of the individual]. Formuvannya osobystosti v osvitr'o-vykhovnomu seredovyshchi navchal'noho zakladu: problemy i poshuky – Formation of personality in the educational and educational environment of an educational institution: problems and searches : Collection of scientific works.* (Issue 2), (pp. 82–85). Zhytomyr : FOP Levkovets'. [in Ukrainian].

8. Pirozhenko, T.O. (Ed.). (2014). *Suchasni dity – vidobrazhennya tsinnostey dorosloho svitu. [Modern children – reflection of the values of the adult world].* Kyiv – Kirovohrad : Imeks-LTD. 120s. [in Ukrainian].

9. Pirozhenko, T.O., Havrysh, N.V., Panasyuk, T.V., Khartman, O.Yu. (2017). *Osvitanya prohramy «Vpevnenyy start» dlya ditey starshoho doshkil'noho viku. [Educational program "Confident Start" for children of the senior preschool age].* Kyiv : Ukrayins'ka akademiya dytynstva, 74 s. [in Ukrainian].

10. Pirozhenko, T.O., Ladyvir, S.O., Soloviova, L.I. et. al. (2016). *Kompas v sviti tsinni oriyentatsiyi doshkil'nyka: navchal'nyy posibnyk. [Compass in the world of precious child value orientations].* Kyiv : Vydavnychyy dim «Slovo». 55 s. [in Ukrainian].

11. Soloviova, L.I. (2018). *Cinnosti dy`ty`ny`: shlyaxy` pry`vlasnennya v doshkil`nomu vici. [The values of a child: the ways of acquiring in preschool age].* S.D. Maksymenko (Ed.). *Aktual'ni problemy psykholohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H.S. Kostyuk Institute of*

Psychology NAPS of Ukraine. (Vols. IV, issue 14), (pp. 262–276). Kharkov: KCz FOP Ivanovoyi M.A. [in Ukrainian].

12. Chuyko, O.V., Hayday, Yu.V. (2018). Vzayemozv'yazok tsil'ovyykh oriyentatsiy i kar'yernoyi spryamovanosti suchasnoho studenta. [Relationship of value orientations and career direction of modern student]. *Teoriya i praktyka suchasnoyi psykholohiyi – The theory and practice of modern psychology : Collection of scientific works*. Zaporizhzhya : Klasychnyy pryvatnyy universytet. 356 s. [in Ukrainian].

УДК 373.3.015.31:159.922:17.022.1

**ФОРМУВАННЯ Й ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Дорошенко М. І.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,

Бердянський державний педагогічний університет

У статті розкривається поняття «моральне виховання молодших школярів». У процесі вивчення морального виховання виявлено такі категорії: свідомість, переконання, спрямованість. Досліджено особливості специфіки морального виховання у учнів молодших класів, визначено вікові та психологічні особливості.

***Ключові слова:** молодші школярі, моральне виховання, моральна свідомість, моральна спрямованість, моральні переконання, моральні звички.*

Дорошенко М.И. Формирование и динамика развития морального сознания у младших школьников.

В статье раскрывается понятие моральное воспитание младших школьников. В процессе рассмотрения морального воспитания выявлены такие категории: сознание, убеждение, направленность. Исследованы особенности специфики морального воспитания у учеников младших классов, определены возрастные и психологические особенности.